

Memoari Jelice Belović-Bernadzikowske (Ljube T. Daničić), ur. Enes S. Omerović i Tomasz Jacek Lis, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju i Historijski Arhiv Sarajevo, 2023.

Studija *Memoari Jelice Belović-Bernadzikowske (Ljube T. Daničić)* objavljena je 2023. godine u izdanju Univerziteta u Sarajevu – Instituta za historiju i Historijskog arhiva Sarajevo, kao dio edicije *Memoari*. Priedili su je Enes S. Omerović i Tomasz Jacek Lis, koji su čitateljima ponudili transkripciju autentičnog memoarskog rukopisa te dvije kraće uvodne studije: biografsku skicu Jelice Belović i društveno-kontekstualni prikaz ženskog pitanja u njeno vrijeme. Na kraju monografije priloženi su faksimili izvornih dokumenata i opsežne bilješke u formi endnota, koje nude prijevode, objašnjenja i dopune vezane za osobe, pojmove i događaje spomenute u memoarima.

Glavni dio studije predstavlja transkripcija rukopisa memoara koji se čuva u Historijskom arhivu Sarajevo pod signturom O-BJ-86, a koji obuhvata više od 400 stranica teksta, pisanih rukom Jelice Belović-Bernadzikowske. Ovaj korpus građe uključuje i osamnaest pratećih dokumenata – pisama, dopisnica, vizitkartica, školskih zadaća, smrtovnica – koji su tematski i biografski povezani s memoarima. Urednici su odlučili zadržati sve autentične osobine rukopisa: pravopisne i gramatičke greške, višejezične umetke (na njemačkom, francuskom, engleskom, italijanskom, poljskom, latinskom i mađarskom jeziku), grafijsku neujednačenost, prekrizene i prepravljene dijelove teksta, kao i isječke iz novina, pa čak i uvezani

pramen autoricine kose. Ovakav urednički pristup tekstu, koji se vodi načelom maksimalne vjernosti izvorniku, doprinosi dokumentarističkoj snazi rukopisa, iako na momente otežava čitateljsko iskustvo. Bilješke su pomno sistematizirane na kraju knjige, no izostanak indeksa imena, pojmova i toponima donekle otežava tematsko pretraživanje i analitičko čitanje.

Jelica Belović-Bernadzikowska (1870–1946), rođena u Osijeku, a umrla u Novom Sadu, bila je učiteljica, književnica, pedagog, prevoditeljica, etnografkinja koja je pisala na desetak jezika i djelovala širom Austro-Ugarske. Njen opus, objavljivan i pod pseudonimima, još nije u potpunosti istražen. *Memoari Jelice Belović-Bernadzikowske* obuhvataju razdoblje od njenog rođenja 1870. godine do 1909. godine. Riječ je o djelu koje, iako fragmentarno, nudi portret intelektualke s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Jelica je živjela i stvarala u nizu gradova Austro-Ugarske Monarhije: Osijeku, Zagrebu, Banjoj Luci, Sarajevu, Mostaru. U bh. gradovima provela je više od trideset godina, radeći kao učiteljica, prosvjetna nadzornica, književnica, novinarka, etnografkinja.

U memoarima Jelica detaljno bilježi vlastita iskustva, krećući se između naracije, introspektivnog zapisa i društvene kritike. Njena sjećanja počinju teškim djetinjstvom, obilježenim gubitkom oca i emocionalnom hladnoćom majke. Opisuje kako je tražila toplinu i samopotvrdu u obrazovanju i među učiteljima, uz stalnu čežnju za pohvalom. *Memoari* bilježe emocionalne oscilacije – od ogorčenosti i srditosti do zahvalnosti i razočarenja – te otkrivaju iznimno samosvjesnu i samokritičnu osobu. Jelica ne izbjegava

teške teme: piše o vlastitim sumnjama, samopropitivanju, psihološkim krizama, mislima o samoubistvu te dubokoj frustraciji zbog marginalizacije.

Memoari snažno tematiziraju položaj žene: Jelica piše o neinformisanosti djevojaka o muško-ženskim odnosima, o prisili, napastvovanjima, o tome kako je čitav život bila objekt neželjenih muških pogleda i ponuda. Učiteljica i književnica koja se kretala u dominantno muškom svijetu, iznijela je sve nijanse toga iskustva – od nužnog koketiranja u javnom prostoru do suprotstavljanja izrabljivanju i nemoralnim ponudama. Jasno navodi da nije koketirala po svaku cijenu, birala je s kim komunicira i prekidala odnose kad bi osjetila da je granica pređena. Memoari pružaju i uvid u složene odnose među ženama tog vremena – rivalstva, neprijateljstva među književnicama i feministicama, kao i ženske strategije napredovanja preko muževa i brakova. Jelica o tome piše s ogorčenjem, ali i s uviđanjem vlastite "nesposobnosti za metamorfozu". Prema njenim riječima, ona nije bila žena koja se znala prilagoditi, igrati igru ili izabrati prečicu.

U memoarima se oslikava i njen odnos prema institucijama – školi, crkvi, državi, porodici. Jelica se neprestano sukobljava s ograničenjima koje te institucije nameću ženama. Kritična je prema obrazovnim metodama u samostanima, gdje se znanje zamjenjuje dogmom, a higijena duše praznom ritualnošću. U Zagrebu bilježi prve književne uspjehe, ali i razočarenja. Kritički piše o religijskom odgoju u samostanima, oskudnoj higijeni i površnosti u shvatanju vjere.

Jelica dolazi u Bosnu s idealima, kao učenica profesora Dluštuša koji joj je bio

mentor. No, susreće se s realnošću koju ne može prihvatiti: korupcija, klijentelizam, sujete kolegica, "bosanski eldorado" u kojem bakšiši i privatni interesi odlučuju o svemu. Razočarana u kolegice učiteljice u Mostaru, odlučuje se na brak ne iz ljubavi, nego iz potrage za zaštitom. Ni tu ne nalazi sreću: muž je bolestan i zlostavlja je, porodica se neprestano odriče, a ni ispovjednik nije čuvar njenih tajni.

Stil pisanja je slojevit i bogat: memoari su pisani više godina, u nekoliko faza, a stanje rukopisa svjedoči naknadnim intervencijama, dodacima, brisanjima. Jelica u tekstu često upućuje na stranice koje ne postoje, što ukazuje na nekompletnost rukopisa. Istovremeno, svjesna je važnosti bilježenja: vidi pisanje kao terapiju kojom se oslobađa boli, kao sredstvo promišljanja svijeta i vlastite uloge u njemu. Citira savremenike, koristi reference iz filozofije i psihologije, bilježi svakodnevicu, čak i promišlja o globalnim društvenim procesima. Piše i o nacionalnim, etničkim i vjerskim tenzijama koje osjeća u svakodnevnom životu u Bosni, o kulturnoj misiji Austro-Ugarske koju vidi kao formalnu i neiskrenu. Memoari sadrže i brojne podatke o ličnostima, institucijama, časopisima i kulturnom životu – uključuju popise saradnika, prekida saradnji, javne afere i intimna razočaranja. Pripovijedanje se kreće između eseja, dnevnika i romana.

Urednici publikacije pridržavali su se načela minimalne intervencije: nisu lektorisali tekst, niti su ispravljali stilističke osobenosti, što memoarima daje snagu autentičnosti. Na margine su postavljeni brojevi stranica iz originala, što omogućava praćenje uputstava unutar rukopisa, a QR kodovi omogućavaju uvid u

faksimile rukopisa za sve koji žele osjetiti dokumentarnu snagu izvora. Krajnje korisne su bilješke s prijevodima, objašnjenjima pojmova i biografskim informacijama o osobama koje se u rukopisu spominju.

Iako memoari ostaju nedovršeni, Jelica ih završava s jasnom namjerom da budu pročitani i korišteni. U njima se ukrštaju lična i kolektivna historija, individualna trauma i društvena analiza. Rukopis je dragocjen dokument za historiju

žena, feminističke i rodne studije, kulturnu povijest, mikrohistoriju svakodnevice i povijest prosvjete u Austro-Ugarskoj. Bogatstvo materijala i tematski raspon – od pedagogije i književnosti do religije, feminizma i politike – čini ovu knjigu nezamjenjivim izvorom za buduće istraživače. Memoari Jelice Belović-Bernadzi-kowske, konačno dostupni široj javnosti, rijedak i složen autobiografski tekst žene svjedočanstvo su jednog burnog života i vrijedan doprinos razumijevanju historije prostora na kojem je taj život ispisan.

EMINA MOSTIĆ